

2. Білецька О.В., Нерода В.В. Звіт про обстеження пам'яток археології Звенигородського району Черкаської області в 1987 р. – Наук. архів Інституту археології НАНУ; № 1987/202.
3. Гуля В. Суботів Хмельницьких. – К., 2008.
4. Кукса Н. З історії Богданових церков у Суботіві // Пам'ятки України: історія та культура. – 2002. – 2(135). – С. 41–47.
5. Куштан Д.П. Некрополь з кам'яними надгробками ХІХ – поч. ХХ ст. у с. Луківка на Черкащині // Нові дослідження пам'яток козацької доби в Україні. – К.: Часи козацькі, 2011. – Вип. 20.
6. Сапожников І.В. Кам'яні хрести Степової України (ХVІІІ – перша половина ХІХ ст.ст.). – Одеса: Чорномор'я, 1997.
7. Соса П.П. Легенди про гетьмана // Краєзнавець Черкащини. – Черкаси, 1992. – Вип. 3. – С. 10–13.
8. Титов В. Дослідження пам'яток козацького періоду на Криворіжжі // Нові дослідження пам'яток козацької доби в Україні. – К., 1999. – Вип. 8. – С. 55–58.
9. Петрашенко В.О., Максимов С.В. Трахтемирів. Подорож у давнину. – К., 2001.
10. Похилевич Л.І. Сказання о населенных мѣстностяхъ Кіевской губерні. – К., 1864.

Анатолій Трембiцький (Хмельницький), старший науковий співробітник, доцент кафедри комерційного та трудового права Хмельницького інституту Міжрегіональної академії управління персоналом, кандидат історичних наук

Козацькі могили у творчості Тараса Шевченка

У творчості українського поета-пророка Тараса Шевченка значне місце посідають поеми і вірші, в яких так чи інакше наявна історична тема, в сюжетах яких, поет відтворюючи реальні події минулого України, біля 100 разів побіжно згадує про могили, які називає «гори», «дніпрові гори», «історичні», «козацькі», «кургани», «насипи», «предковічні», «святі могили», «могили скитських царів», як скитського царя Кавура (поблизу Кременчука), а також Королівські й багато інших [1].

В енциклопедичних довідниках зазначено, що «**могила**» («**курган**») — це різновид поховальних пам'ятників штучного походження, у формі земляного насипу над поховальною ямою, ізольоване округле підвищення, розташоване на рівнині з різко вираженою підшовною лінією. На теренах України поховальні кургани-насипи давня називають могилами [3]. Могили, а вірніше образи козацької могили, склали найважливішу частину символіки в поезії українського поета-пророка Тараса Шевченка:

«За байраком байрак,
А там степ та могила» [5, 13].

Частково проблему оспівування Тарасом Шевченком козацьких могил розкрив знаний історик української діаспори США — Олександр Дrajнiновський в праці «Тарас Шевченко про козацькі могили» (Нью Йорк,

1989) [2]. А також у доповіді «Тарас Шевченко про козацькі могили і сьогодняшня археологія», з якою 17 березня 1989 р. виступив перед українським громадянством в Літературно-Мистецькому Клубі у Нью-Йорку, де розкрив «внутрішню архітектуру скитських могил і їхнє монументальне мистецтво» [1]. Козацькі могили — це могили лицарів, адже з скитської (санскритської) мови «козак» — лицар-воїн. В поемі «Гайдамаки» Тарас Шевченко їх ототожнює, й водночас розрізняє:

«Знаю вашу славу!

Поглузують, покепкують

Та й кинуть під лаву.

«Нехай, — скажуть, — спочивають,

Поки батько встане

Та розкаже по-нашому

Про свої гетьмани...» [6, 129].

«...Од козацтва, од гетьманства

Високі могили —

Більш нічого не осталося,

Та й ті розривають...

Заспіваю, заридаю,

Як мала дитина.

Заспіваю — море грає,

Вітер повіває,

Степ чорніє, і могила

З вітром розмовляє.

Заспіваю — розвернулась

Висока могила...» [6, 130].

А далі поет пророкує долю України, коли в ній настане чужа українському народові влада:

«...І заридають чорні гори.

Згадайте праведних гетьманів,

Де їх могили? де лежить

Останок славного Богдана,

Де Острианицина стоїть

Хоч би убогая могила?

Де Наливайкова? нема!

Живого й мертвого спалили.

Де Богун той, де та зима?» [6, 456]

«... Гомоніла Україна,

Довго гомоніла,

Довго, довго кров степами

Текла, червоніла.

Текла, текла, та й висохла,

Степи зеленіють,

Діди лежать, а над ними

Могили синіють...

А онуки! Їм байдуже,

Жито собі сіють.

Багато їх, а хто скаже,

Де Гонти могила?...» [6, 459].

В поемі «Тарасова ніч» поет із важким бодем розповідає про важку долю України, але й водночас висловлює своє бачення-пророцтво, що буде з Україною, коли

«...над дітьми козацькими

Поганці панують...» [11, 86],

й тому «Зажурилась Україна» про свою важку долю, що:

«...Ніхто її не рятує...

Козачество гине,

Гине слава, батьківщина,

Немає де дітись...

Де поділась доля-воля,

Бунчуки, гетьмани?

Де поділися? Згоріло

А чи затопило

Сине море твої гори,

Високі могили?

Мовчать гори, грає море,

Могили сумують...» [11, 86].

«Могили-гори у Шевченковій поезії, це символи колишньої слави і волі, вони — містерія України! Вони всі круглі, а круг у скитській символіці означав вічність — це неначе земляні печаті відвічних власників — автохтонів України» [2]. Поет у «Розритій могилі», протестуючи проти безчинств москалів та їх приспішників на теренах України, із великим бодем пише:

«...Моя Україно,

За що тебе сплюндровано,

За що, мамо, гинеш?...

... Ой Богдане!

Нерозумний сину!

Подивись тепер на матір,

На свою Вкраїну...

Ой Богдане, Богданочку,

Якби була знала,

У колисці б задушила,

Під серцем приспала.

Степи мої запродані

Жидові, німоті,

Сини мої на чужині,

На чужій роботі...» [9, 252].

Шевченкові пророцтва збулися, сьогодні майже 3-7 млн. українців не потрібні новій українській владі, вони скитаються по світу в пошуках роботи. Можливо, що саме до них звертається поет:

«...могили мої милі
Москаль розриває...
Нехай рие, розкопує,
Не своє шукає,
А тим часом перевертні
Нехай підростають
Та допоможуть москалеві
Господарювати,
Та з матері полагану
Сорочку знімати.
Помагайте, недолюдки,
Матір катувати...» [9, 253].

З надією, що прислухаються до його слів, він у поемі «Чигирине...» пише:

«Чигрине, Чигрине,
Все на світі гине,
І святая твоя слава,
Як пилина, лине...
Розсипаються могили,
Високі могили —
Твоя слава...» [4, 254].

З «Послання (І мертвим, і живим, і ненарожденним землякам моїм в Україні і не в Україні моє дружнєє посланіє)» плывуть його слова до сучасників, щоб вони не забували:

«...Діла незабуті
Дідів наших....
Отака-то наша слава,
Слава України.
Отак і ви прочитай[те],
Щоб не сонним снились
Всі неправди, щоб розкрились
Високі могили
Перед вашими очима..» [8, 353].

Тарас Шевченко був співцем зовнішньої краси могил, як символ давньої слави і волі України, й кличе: не називаймо себе «пасинками», адже ми сини тих, що були одинокими володарями і автохтонами України. Його «Кобзар» збудив нашу національну свідомість, став основою нашої правдивої історії. Він подає «синтези традиційної, історичної пам'яті Т. Шевченка про козацькі могили (скитські, запорізькі), передані (модерно говорячи) в генетичній транскрипції його генів, бо не виховання, чи вплив оточення дали натхнення його геніальних ідей, але поклик крові, в якій був

успадкований незвичайний конгломерат генів його предків з тисячоліть. Цілий його Кобзар є пронизаний про могили — святі — думками найсвятіші... щоб розкрились перед вашими очима» — їхня слава! [2]:

«Гори мої високії,
Не так і високі,
Як хороші, хорошії,
Блакитні здалека.
З Переяслава старого,
З Виблої могили...» [10, 39].

Тарас Шевченко навіть відчував якусь провинку, що замало оспівав могили і в поемі «Сон» пише:

«А онде, онде за Дніпром
На пригорі, ніби капличка,
Козацька церква невеличка
Стоїть з похиленим хрестом.
Давно стоїть, виглядає
Запорожця з Лугу...» [10, 39].
«Та все пішло ц[арям] на грище...
Все, все неситі рознесли!..
А ви? Ви, гори, оддали!..
Бодай ніколи не дивиться
На вас, проклятіі! Ні, ні...
Не ви прокляті... а гетьмани,
Усобники, ляхи погані!..
Простіть, високії, мені!
Високії! і голубії!
Найкращі в світі! Найсвятії!
Простіть!.. Я Богу помолюсь...
Я так її, я так люблю
Мою Україну убогу,
Що проклену святого Бога,
За неї душу погублю!» [10, 40]

Джерела та література

1. Д-р О. Дразньовський в ЛМКлюбі // Свобода (Нью Йорк). — 1989. — Ч. 47. — 14 березня. — С. 1.
2. Дразньовський О. Тарас Шевченко про козацькі могили /Олександр Дразньовський // Свобода (Нью Йорк). — 1989. — Ч. 47. — 14 березня. — С. 2.
3. Могила (насип) // Вікіпедія — вільна енциклопедія. /Режим доступу: <http://uk.wikipedia.org/wiki>
4. Тарас Шевченко. «Чигирине...» // Тарас Шевченко. Зібрання творів: У 6 т. — К., 2003. — Т. 1: Поезія 1837-1847. — С. 254-256.
5. Тарас Шевченко. В казематі // Тарас Шевченко. Зібрання творів: У 6 т. — К., 2003. — Т. 2: Поезія 1847-1861. — С. 11-20.

6. Тарас Шевченко. Гайдамаки. // Тарас Шевченко. Зібрання творів: У 6 т. — К., 2003. — Т. 1: Поезія 1837-1847. — С. 128-190.
7. Тарас Шевченко. Гайдамаки. // Тарас Шевченко. Зібрання творів: У 6 т. — К., 2003. — Т. 1: Поезія 1837-1847. — С. 450-512.
8. Тарас Шевченко. Послання (І мертвим, і живим, і ненарожденним землякам моїм в Україні і не в Україні моє дружнє посланіє) // Тарас Шевченко. Зібрання творів: У 6 т. — К., 2003. — Т. 1: Поезія 1837-1847. — С. 348-354.
9. Тарас Шевченко. Розрита могила. // Тарас Шевченко. Зібрання творів: У 6 т. — К., 2003. — Т. 1: Поезія 1837-1847. — С. 252-253.
10. Тарас Шевченко. Сон. // Тарас Шевченко. Зібрання творів: У 6 т. — К., 2003. — Т. 2: Поезія 1847-1861. — С. 39-43.
11. Тарас Шевченко. Тарасова ніч. // Тарас Шевченко. Зібрання творів: У 6 т. — К., 2003. — Т. 1: Поезія 1837-1847. — С. 85-88.

Олена Харитонova (Дніпропетровськ), старший науковий співробітник кафедри історіографії, джерелознавства та архівознавства Дніпропетровського національного університету, кандидат історичних наук

Значення вивчення технологічної обробки скла в культурно-хронологічному аспекті

В статті розглядається технологічна обробка скла пізньосередньовічно-ранньомодерного часу, на загал козацької доби, із залученням давньоруського матеріалу (X – XVIII ст.).

Традиції українського склоробства сягають сивої давнини, а за часів Київської Русі вони набули надзвичайного розвитку, однак після татаро-монгольської руйни виробництво скла занепало. У період з X до XIII ст. в давньоруському склі відбувалася послідовна заміна соди на поташ. Воно за своїм складом наближається до скла західноєвропейських «лісових гут», які протягом XIII – XIV ст. з теренів Німеччини і Богемії поширювалися на схід південними і північними схилами Татр. Вже у XIII ст. німці-колоністи з'явилися на Волині і в Галичині, тобто на західних українських землях відбулася зустріч двох традицій виробництва скла: римсько-візантійської і середньовічної західноєвропейської [6, 32].

На відміну від давньоруського скляного посуду, тонкого вишуканого за формами й оздобленням, виробу XIII – XIV ст. грубуваті, товстостінні, примітивні. У XIII ст. відбулася зміна складу скломаси. Свинцево-калієво-натрієве скло зникає, бо свинець і сода стали недоступними через порушення зв'язків із Візантією. Заміна свинцю і соди на поташ різко